

Exvotos maríneiros

Xerardo Dasairas

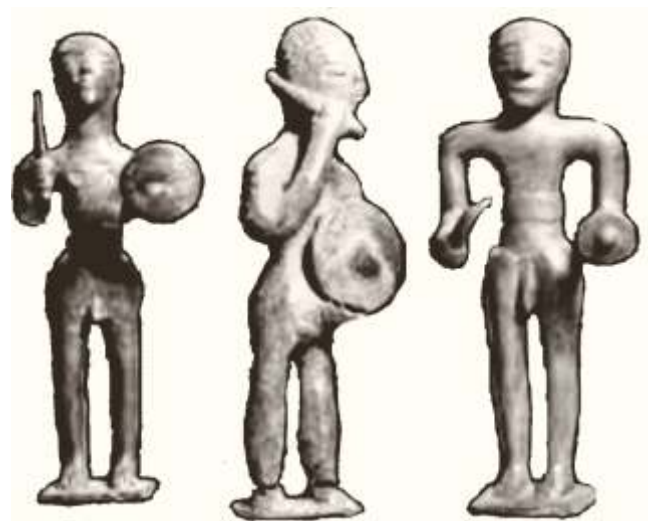
Un exvoto é unha ofrenda material que xa desde antigo lle facían aos deuses os nosos devanceiros, depositándoas en lugares de culto a imitación do que xa facían as civilizacións exipcias e mesopotámicas.

Estas ofrendas, segundo nos veñen mostrar os achados, podían consistir en figuras que representan persoas, guerreiros, animais, armas, obxectos, alimentos... e tamén aras como as que se exhumaron no Facho, alusivas ao deus indíxena Berobreo para pedirlle pola saúde (*per salutem*). A través de Grecia e Roma, este ritual sería asumido polo cristianismo e conservaríase ata hoxe para reclamar a axuda divina (a Deus, a Virxe ou os Santos) en casos de problemas ou crises vitais e sobre todo como promesa de agradecemento por ter superado circunstancias adversas de calquera tipo que sen a intercesión divina, houberen acabado na morte. As ofrendas, depositadas polos fieis en santuarios e igrexas poden ser de moitas clases, predominando en Galicia as partes do corpo realizadas en cera, trenzas, cabelos... e outros obxectos como roupas, muletas, as fouces dos segadores en Castela... e incluso crocodilos e rodas de coche, aludindo ao feito da intercesión ou salvación nun accidente.

Tamén nalgúns portos eran habituais os votos ou promesas en especie (peixe) co produto do primeiro lance ou unha parte del (as cebas ou argazo do Santísimo) para o mantemento do culto da advocación dunha capela ou igrexa á que se encomendaban ao sairen ao mar. Noutros casos e procedentes xa de persoas podentes, estas ofrendas toman forma coa erección de capelas ou coa donación de lámpadas, cruces, cálices, mantos... para o culto.

Exvotos deste tipo podemos constatalos nas donacións que varios emigrantes cangueses en América lle fixeron á Colexiata ou a Santa Mª de Darbo pero o que son aqueles que mostran barcos ou cadros alusivos á dificultade superada, aquí son escasos e só podemos constatar unha embarcación que foi ofrecida á Virxe de Darbo e outro que aparece nun altar da excolexiata sen podermos concretar se tén esta finalidade.

Exvotos prehistóricos de bronce

Lámpada e barco na Excolexiata de Cangas

Os primeiros testemuños votivos referentes ao mar xa aparecen nas cantigas de Santa María nas que se recollen promesas que logo serían recorrentes nos séculos posteriores como a de terse salvado de situacións perigosas nunha travesía ou a de encomendarse ao favor da Virxe, neste caso a de Rocamadour¹, como fixo un rico-home portugués antes de emprender unha viaxe a Flandes xa que “muito amava Santa María e por ela fiava”:

Porque amava muito Santa María
de corazón, disse ca en romaria
a Rocamador de bõa ment' irya
tanto que o el podess' aver guisado
con tal de que ella le protegese.

Virxe negra de Rocamadour

Cabe dicir que nestas situacións de perigo no mar era habitual invocar, en principio, a moitos santos de tradición mariñeira² pero a maioría das veces, segundo se constata, acababa solicitándose a protección da Virxe, aínda que as do Carme ou de Guadalupe de gran tradición en Galicia, non son as que contan con máis exvotos.

Porén, a Virxe dos Remedios, a dos Milagres, a do Camiño, a dos Desamparados e máis aínda as igrexas con advocación de Santa María ou de Nosa Señora acollen a maioría deles como ocorre na Pastoriza, na da Barca en Muxía, na Lanzada... Pasadas as dificultades tamén era moi importante e vital cumprir co voto feito, acudindo ao santuario ou igrexa a aportar a ofrenda en

recoñecemento pola graza recibida pois o incumprimento da promesa podía acarrexarlle graves consecuencias ao devoto. Neste sentido, a ausencia de exvotos nas igrexas do Morrazo téñen moito que ver coas advocacións das mesmas e non serén lugares históricos de peregrinaxe. aínda que se especula con certas ofrendas mortuorias no Hío sen documentar.

Exvotos de cera nun santuario de Galicia

Exvotos artísticos

Encadramos nesta categoría aos exvotos de tipo tridimensional, a maioría en forma de maquetas de barcos, que aluden a un episodio perigoso ocorrido no mar e relacionado con naufraxios, tempestades, galernas, ataques piratas, conflitos bélicos... E tamén debemos referenciar os cadros pintados, quizais con maior interese por conteren a imaxe e o relato do acontecido, sendo algúns deles, dentro da súa inxenuidade, auténticas testemuñas dos milagres acontecidos, datos de historia mariña e pistas para os expertos sobre pintores de ámbito local. Estes exvotos bidimensionais, a maioría óleos sobre tá-

Bergantín-goleta N^o Sra. del Rosario. Porto do Son

Ataque piratas turcos en Portugal 1758. Muros

boa, aínda que tamén hai augarelas en papel, eran tamén moi frecuentes, aínda que exixían o concurso dun pintor pagado para que reflectise o milagre, asunto que só podía asumir unha persoa adiñeirada. A maior parte deles ubícanse en igrexas da costa ou próximas pero nalgúns casos, quizáis por ser o mar un elemento extraño e considerado moi perigoso polos oferentes, son varias as igrexas do interior que tamén contan con exvotos mariñeiros como o barco existente no lonxano Santuario da Nosa Señora das Ermidas no concello do Bolo en Ourense.

Imos deternos agora, polo que tén de extraordinario, no exvoto dun galeón que pendura no alto da nave central deste santuario cuxa historia tén que ver coa ría de Vigo e cuxa introdución ao relato di:

O navío exvoto no santuario das Ermidas

"Non é menos admirable o acontecemento seguinte que consta polo testemuño de D. Domingo González e declaración do tenente de cabalería D. Pedro de Centeno, natural de San Juan de la Cuesta de Sanabria e casado en San Salvador de Piñeiro (Lugo) con Graciana de Almonacid".

A narración do acontecido recolle que: *Hallábase este Pedro de Centeno de Ayudante en la Plaza de Bayona, en el Reyno de Galicia, y su Gobernador le mandó salir en una chalupa el día 23 de septiembre del año de 1702 a reconocer una esquadra que se descubría, y halló eran Navíos de España.*

Exvoto na Virxe da Barca. Muxía

Volvían alegres a participar á su xefe la noticia, quando á una legua de la tierra en la Isla que llamaban de las Estilas (Estelas) se levantó un recio macán (refacho), que batiendo la vela de la chalupa, dió un golpe á Don Pedro tan fuerte que le arrojó al mar, á bastante distancia del buque; invocó en su amparo a nuestra Señora de las Ermitas; y habiendo andado por espacio de tres horas sin saber nadar, fluctuando sobre las olas, separado de la embarcación mas de un cuarto de legua, se halló sin poder decir el como fuese tan cerca de ella, que pudieron los Marineros arrojarle la guirindola á la que pudo asirse, y salió de aquel peligro.

Á su llegada contaron al Gobernador el suceso, y con su licencia se partió al Santuario de Nuestra señora de las Hermitas á darle las debidas gracias por el favor recibido".

Xusto un mes despois deste episodio, había de acontecer a coñecida Batalla de Rande na que tamén participaría o devandito oficial Pedro de Centeno y Losada combatendo nela as cinco horas que

Exvoto dun mariñeiro basco na ermida da Guía

durou e que foi desfavorable á flota hispano-francesa. Tamén nesta ocasión, don Pedro había saír ileso da mesma e cabe que matínase en que quizáis seguía aínda baixo a protección da Virxe pois non volveu ofrecerlle outro barco ao santuario. Como fose, as crónicas desta batalla nada nos contan disto e se sabemos algo máis deste e doutros terribles episodios marítimos é grazas aos datos e imaxes que nos transmiten os exvotos que aínda perduran, pois moitos outros desapareceron como os crocodilos do Santuario da Nosa Señora de Monte Medo, que de seguro nos remitían a un perigoso episodio dun emigrante nalgún país de América. Porén, despois de máis de catrocentos anos, aínda perdura hoxe a reprodución do barco como ofrenda votiva á Virxe das Ermidas, santuario ao que sabemos que adoitaban acudir romeiros do Morrazo nos anos oitenta e noventa do pasado século.

José Fuentes Alende³, investigador dedicado a este tema desde hai anos, considera como un capítu-

lo especial os exvotos de tema mariñeiro, xa que nos permiten coñecer determinados tipos de embarcacións. Entre éstas sinala as de tipo popular, sen un nome propio que as identifique: unha lancha de remos cunha vela cuadra a proa; dornas que mostran a disposición das táboas do casco; unha chalupe de remos co seu leme...

Bergantín "Vida y Dulzura. Porto do Son

Noutros exvotos, sinala o experto, aparecen embarcacións de maior porte para longas singraduras, a veces co seu nome: o navío "San Vicente" con tres mastros; o bergantín "Fernando VII" con un; o buque "Juan de la Vega", con trinquete e maior; o barco "La María" cun xabeque de mouros, un bote e un iate; o "San José y Ánimas"; o paquebote "Purísima Concepción"; o bergantín "Flora Paquita" coa corbeta "Albión"; o bergantín "Ana"; o bergantín goleta "Nuestra Señora del Rosario"; a goleta "Cruz"; a embarcación "San Antonio y Ánimas"; un trasatlántico anónimo con dous mastros e cheminea no centro; o trasatlántico "City of Paris"...

Acorazado "Oquendo". Santiago de Cuba 1898

¹ A Virxe de Rocamadour era e é unha advocación relacionada co Camiño de Santiago, o que contribuíu á súa devoción en España e Portugal pero é nas costas da Bretaña (Francia) onde se venera como patroa dos mariñeiros e pescadores. A talla desta virxe é de madeira de cor negra, cos ollos pechados e sendente nunha especie de trono e co Neno Xesús, sentado sobre o seu xeonllo esquerdo.

² Xa tratamos este tema noutro artigo (Faro de Vigo) titulado "A Virxe do Carme e outros padroados do mar".

³ *Testimonios de la cultura material en los exvotos pintados de Galicia*. Antropoloxía popular. Consello da Cultura Galega.